

Впровадження нових міжнародних стандартів національних рахунків у статистиці України

Розглянуто рівень розвитку національних рахунків України, досягнутий за період з 1993 року, основні компоненти річних, квартальних і регіональних рахунків, систему сателітних рахунків. Описано досвід Держстату України щодо переходу макроекономічної статистики України до оновленого міжнародного стандарту Системи національних рахунків 2008 року. Показано шляхи вирішення основних організаційних, інформаційних та методологічних проблем. Окреслено перспективи подальшого розвитку національних рахунків України.

Ключові слова: національні рахунки, статистика, валовий внутрішній продукт, інституційні сектори економіки, методологія статистики.

Розвиток нових явищ в економіці та зміни потреб користувачів статистичної інформації зумовлюють необхідність періодичного оновлення методології, теоретичних концепцій і стандартів національного рахівництва. З моменту прийняття першого міжнародного стандарту системи національних рахунків (СНР) в 1953 році такі перегляди відбувалися у 1968 і 1993 роках. Останній перегляд СНР, який відбувся в 2008 році [1], був спричинений зростанням ролі інформаційних і комунікаційних технологій у процесах виробництва, збільшенням значимості нематеріальних активів і послуг, глобалізацією національних економічних систем і соціальних реформ, а також необхідністю узгодження методології з іншими міжнародними стандартами та керівництвами в сфері макроекономічної статистики, зокрема статистикою державних фінансів, грошово-кредитною статистикою і статистикою платіжного балансу.

Передумови впровадження оновленої методології національних рахунків. Складання національних рахунків України було розпочато в 1993 році, а їхні показники включають дані починаючи з 1990 року. Основою національної методики став міжнародний стандарт СНР 1993 року [2], доповнений положеннями Європейської системи національних та регіональних рахунків 1995 року [3]. Протягом двох десятиліть років удосконалювалася статистична та адміністративна інформація, а також методика, що використовуються для розрахунку показників.

Цьому сприяло виконання цілої низки урядових програм, у рамках яких здійснювалися координація та узгодження розвитку статистики національних рахунків з галузевими статистиками та іншими розділами макроекономічної статистики, гармонізація адміністративної інформації з потребами національного рахівництва. Особливо важ-

ливу роль для розвитку цієї сфери статистики відіграла реалізація Програми розвитку національних рахунків України на період до 2010 року [4], прийнятої в 2003 році. У Програмі було передбачено напрямки вдосконалення річних, квартальних та регіональних розрахунків, таблиць “витрати – випуск”, впровадження системи класифікацій, формування цілісної системи статистичних та адміністративних даних, розвиток форматів публікацій показників рахунків і методологічних положень.

Результатом виконання цієї Програми стало впровадження в статистичну діяльність України практично всіх основних елементів національних рахунків, передбачених міжнародними стандартами. В рамках національних рахунків України розробляються річні національні рахунки, показники яких публікуються у розрізі інституційних секторів економіки (нефінансових корпорацій, фінансових корпорацій, загального державного управління, домашніх господарств, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, а також сектору іншого світу) з деталізацією на підсекторному рівні. Показники кінцевих споживчих витрат публікуються з використанням функціональних класифікацій (Класифікації функцій органів державного управління, Класифікації індивідуального споживання за цілями, Класифікації цілей некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства). Розробляються фінансові рахунки, баланси фінансових активів та елементи балансу нефінансових активів і пасивів. Щорічно будуються таблиці “витрати – випуск” у цінах споживачів і в основних цінах. Складаються квартальні рахунки в розрізі інституційних секторів економіки, а розрахунки квартального ВВП виконуються з урахуванням сезонних коригувань. На основі виробничого методу оцінюється валовий регіональний

продукт 27 регіонів України, а для сектору домашніх господарств розраховується наявний дохід.

Крім того, зазначена вище Програма дала поштовх розвитку системи сателітних (допоміжних) рахунків, передбачених міжнародними стандартами. Необхідність складання цих рахунків була обумовлена потребою в додатковій інформації, що характеризує розподіл і використання ресурсів в окремих галузях діяльності. Методологічною основою сателітних рахунків є основоположні концепції СНР, розширені відповідно до особливостей сфери дослідження. У деяких випадках, наприклад, для аналізу охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та екології, крім даних у вартісному вимірі додатково запроваджуються натуральні показники.

Зараз Держкомстатом України складаються рахунки охорони здоров'я (з 2003 року), соціального забезпечення та освіти (з 2007 року), науки (з 2008 року). У 2014 році плануються перші публікації економічних рахунків сільського господарства та екологічного рахунку з охорони атмосферного повітря (NAMEA). Завершено розроблення методології складання сателітного рахунку по туризму.

Впровадження основних положень СНР 1993 у статистику України поряд із постійним вдосконаленням статистичних спостережень та адміністративних даних забезпечило сприятливі передумови для подальшого удосконалення показників національних рахунків.

Перехід національних рахунків України до нової методології. Перехід до нових міжнародних стандартів у сфері макроекономічної статистики вимагає узгодження діяльності міністерств, відомств і Національного банку України у процесі складання даних, які використовуються для побудови національних рахунків. Важливу роль у координації їхніх дій відіграло прийняття Урядом України чергової п'ятирічної Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року [5], в якій Держстат взяв на себе зобов'язання запровадити основні методологічні зміни СНР 2008, а інші виробники макроекономічної статистики – вдосконалити показники статистики державних фінансів (Мінфін, Казначейство), статистики платіжного балансу і грошово-кредитної статистики (Національний банк, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку).

При вирішенні питань визначення пріоритетності та етапів впровадження нової методології в статистичну практику Держстат України орієнтувався на рекомендації, напрацьовані на зустрічах фахівців, проведених міжнародними організаціями. У практику складання національних рахунків було внесено три зміни: перехід до нової версії класифікації видів економічної діяльності, впровадження

основних методологічних змін СНР 2008 і перехід до нового базисного року.

Першою зміною стало впровадження нової версії Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД 2010), національну версію якої було розроблено на основі NACE Rev. 2. Для цього дані рахунків виробництва й утворення доходу за попередні роки було перераховано з класифікації КВЕД 2005, основаної на NACE Rev. 1.1, шляхом використання “шахових” матриць, складених для кожного інституційного сектору економіки (Додаток, табл. 1). Схожі матриці було складено для показників випуску, проміжного споживання, оплати праці, споживання основного капіталу, в той час як показники валової доданої вартості та операційного прибутку було отримано розрахунковим шляхом. Для сектору нефінансових корпорацій використовувалися дані структурної статистики підприємств, отримані шляхом прямого перекодування в статистичному реєстрі підприємств. Для сектору домашніх господарств як виробників було використано дані Міністерства доходів і зборів. Для інституційного сектору загального державного управління перерахунок проводився на основі детального аналізу кодів функціональної та програмної класифікацій державного та місцевих бюджетів. Особливістю перерахунку для сектору фінансових корпорацій стало включення сегменту інституційних одиниць, які раніше входили в сектор нефінансових корпорацій. Аналогічний підхід було застосовано і для перерахунку показників у постійних цінах.

Впровадження нових стандартів національних рахунків, яке проходило на другому етапі, вимагало суттєвого перегляду адміністративних джерел інформації. Держстатом України було досягнуто взаєморозуміння з Національним банком України, який надав детальну інформацію для розрахунку умовно обчисленої оплати послуг фінансових посередників (УОПФП) для внутрішньої економіки і здійснив перехід до 6 версії Керівництва щодо складання платіжного балансу, гармонізованого з методологією СНР 2008.

Згідно з рекомендаціями, виробленими на зустрічах, проведених Європейською економічною комісією ООН та іншими міжнародними організаціями, на першому етапі впровадження СНР 2008 пріоритет було віддано тим методологічним змінам, які впливають на обсяг і структуру ВВП як узагальнюючого макроекономічного показника. Ці зміни стосувалися оцінки показників фінансових послуг, складу нефінансових активів, операцій зовнішньоекономічної діяльності та вичерпності даних. Загальний вплив методологічних змін, передбачених новим міжнародним стандартом СНР 2008, на обсяг і структуру ВВП за даними за 2011 рік наведено в Додатку (табл. 2 і 3). Далі кожен з цих змін розглянуто більш детально.

Виробництво умовно обчисленої оплати послуг фінансових посередників було розраховано за даними про обсяг наданих кредитів та розміщених депозитів, відсоткових доходів та відсоткових витрат, з деталізацією за інституційними секторами економіки та окремо для операцій на міжбанківському ринку. Обсяг випуску включає діяльність підсекторів інституційного сектору фінансових корпорацій. Для Національного банку України УОПФП не розраховувався виходячи з положень Європейської системи національних та регіональних рахунків 2010 року [6, глава 14].

Внутрішню базову ставку було визначено на основі відсоткових ставок на міжбанківському ринку.

Розподіл УОПФП було проведено залежно від інституційної приналежності споживачів. Для ринкових виробників ці послуги було включено до складу проміжного споживання, для неринкових – до складу їх проміжного споживання, виробництва та кінцевого споживання. До складу проміжного споживання домашніх господарств як виробників було включено послуги, спожиті підсектором роботодавців, а також на придбання і реконструкцію житла, а до складу кінцевого споживання – послуги зі споживчого кредитування.

Результатом цього стало скорочення валової доданої вартості ринкових виробників за видами економічної діяльності при загальному їй збільшенні внаслідок вилучення з неї послуг зі споживчого кредитування; збільшення кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, загального державного управління і некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства, зростання обсягу ВВП.

При розрахунку **випуску послуг страхування** операції між страховиком і перестраховиком (перестраховання), які раніше відображалися на консолідованій основі, було включено як окрему сукупність операцій. Внаслідок цього збільшився випуск цих послуг. На цю ж суму було збільшено проміжне споживання страхування. У результаті валова додана вартість цієї галузі залишилася незмінною.

Відповідно до положень СНР 2008 **результати наукових досліджень і розробок**, які можуть неодноразово використовуватися в процесі виробництва, було вилучено зі складу проміжного споживання і включено до складу валового нагромадження основного капіталу. Відповідно до керівництва Фраскати [7] до них було включено фундаментальні дослідження, прикладні дослідження і науково-технічні розробки. У складі проміжного споживання залишилися допоміжні науково-технічні послуги і проміжне споживання науково-дослідницьких робіт ринковими виробниками виду економічної діяльності “Дослідження та розробки”. Крім цього, зі складу кін-

цевих споживчих витрат інституційного сектору загального державного управління вилучено витрати на фундаментальні дослідження, які також включено до складу валового нагромадження.

Наслідком внесення вищезазначених методологічних змін стало зменшення проміжного споживання і збільшення валової доданої вартості ринкових виробників, скорочення кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління, збільшення валового нагромадження основного капіталу і валової доданої вартості.

Витрати на системи озброєнь було вилучено зі складу проміжного споживання, виробництва та кінцевих споживчих витрат інституційного сектору загального державного управління та включено до валового нагромадження основного капіталу цього ж сектору.

Результатом цієї зміни стало скорочення випуску, проміжного споживання, а також кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління. При цьому відповідно збільшилося валове нагромадження, через що обсяг ВВП не змінився.

Крім того, для наукових досліджень і розробок, а також систем озброєнь, включених до складу активів, було проведено оцінювання споживання основного капіталу, що призвело до збільшення доданої вартості та кінцевого споживання сектору загального державного управління, а також обсягу ВВП.

Операції з товарами, спрямованими за кордон для перероблення, відповідно до положень СНР 2008 і 6 версії Керівництва зі складання платіжного балансу, повинні бути відображені лише на підставі зміни власності, тобто потоки товарів між країною-власником і країною, яка надає послуги з їх перероблення на давальницьких умовах, не повинні включатися в показники експорту та імпорту товарів. Разом із тим, у складі експорту та імпорту потрібно відобразити послуги з перероблення товарів. Це призводить до скорочення обсягів експорту та імпорту. Ще одним наслідком цієї зміни є зменшення випуску і проміжного споживання сектору нефінансових корпорацій на обсяг переробленої давальницької сировини. Додана вартість і ВВП при цьому практично не змінюються.

Нелегальна економічна діяльність, відповідно до оновленої методології, повинна бути включена до складу сфери виробництва. Відповідно до практики країн ЄС до показників національних рахунків було включено три види нелегальної діяльності: виробництво і розповсюдження наркотиків, проституція, контрабанда алкоголю і тютюнових виробів.

Оцінювання нелегального виробництва було проведено на основі визначення пропо-

зиції і попиту на нелегальні товари і послуги в кількісному вимірі з подальшим їх вартісним оцінюванням. Для визначення обсягів послуг проституції використано дані соціологічних опитувань і спеціальних досліджень щодо кількості зайнятих у цій сфері та вартості наданих послуг [8]. Для визначення обсягів виробництва та споживання наркотичних коштів використано дані про кількість споживачів за результатами спеціальних періодичних досліджень [9], обсягів вилучених наркотичних засобів і середніх цін на них, за даними Міністерства внутрішніх справ і Служби безпеки України. При цьому враховано, що частка виявлених наркотиків у залежності від виду є лише частиною загального обсягу реалізації. На підставі обсягу споживання було визначено торговельну націнку реалізації, яка разом із вартістю виготовлених в Україні наркотичних засобів складає загальний обсяг виробництва цього виду нелегальної діяльності. Для визначення обсягу незаконного виробництва алкоголю і тютюнових виробів було застосовано метод товарних потоків. Обсяги споживання цих товарів визначаються за даними міжнародних організацій щодо рівнів їх споживання в Україні та шляхом побудови натурально-вартісних балансів.

Оцінювання послуг з проживання у власному житлі раніше здійснювалося на підставі експертних оцінок, результати яких, як показав новий метод розрахунку, потребували лише незначного коригування. Впровадження в практику статистики України збирання інформації про ціни на оренду житла та оцінка вартості цих послуг у рамках обстеження умов життя домашніх господарств дали можливість поліпшити методи оцінювання. Однак, як показали дані статистичних спостережень, в Україні внайми здається лише 9% загальної площі житла, що не дозволяє скористатися методом еквівалентної ренти, який передбачає застосування цін фактичної орендної плати за аналогічне житло. Тому для оцінювання послуг з проживання у власному житлі нами було використано метод “витрат користувачів”, рекомендований Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). У зв'язку з відсутністю в Україні узагальненої інформації щодо ринкової вартості житлового фонду цей показник було визначено на основі цін на житло, прийняте в експлуатацію у звітному періоді, з коригуванням на знос існуючих житлових приміщень. На основі цієї оцінки визначено найбільш вагомий складові послуг з проживання у власному житлі, які формують додану вартість цього виду діяльності: споживання основного капіталу та умовно обчислений прибуток на вартість житла. До проміжного споживання було включено витрати на експлуатацію та поточний

ремонт, чисті страхові премії, а також оплата послуг фінансового посередництва з придбання і реконструкції житла.

Ця методологічна зміна збільшила випуск, валову додану вартість і кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, а відповідно і обсяг ВВП.

Результати розрахунків за оновленою методологією за 2010–2012 роки, а також розрахунок за колишньою Класифікацією видів діяльності та попередньою версією СНР для перехідного 2012 року розміщено на веб-сайті Держстату України. В якості базового для наведених даних використано 2010 рік.

Перспективи подальшого розвитку національних рахунків України. Необхідність використання при побудові економічних прогнозів тривалих рядів макроекономічних показників та інші завдання, які вирішуються користувачами статистичної інформації, вимагають продовження розпочатої роботи щодо перегляду даних. Тому ретроспективний перегляд рядів даних національних рахунків буде зроблено Держстатом для періоду 2001–2013 рр. і завершено вже в поточному році.

Подальші напрями роботи, пов'язані з впровадженням оновленої методології, будуть спрямовані на розроблення нової редакції Класифікації інституційних секторів економіки, що обумовлено нагальною необхідністю внесення відповідних змін до Статистичного реєстру підприємств і організацій України. Нова редакція цієї Класифікація буде використана для статистичних спостережень у грошово-кредитній статистиці. Буде внесено зміни в класифікації нефінансових та фінансових активів і пасивів, що необхідно для складання відповідних балансів. Практичне впровадження цих класифікацій, враховуючи міжгалузевий характер цієї роботи, потребує посилення координації діяльності з розробниками грошово-кредитної статистики і статистики державних фінансів.

В подальшому нами передбачається здійснення робіт з оцінювання глобального виробництва.

Таким чином, у національних рахунках України завершено перший етап переходу до оновленої методології СНР 2008. В рамках Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року планується продовження цієї роботи, спрямоване на подальше впровадження нових положень національного рахівництва, удосконалення статистики платіжного балансу, статистики державних фінансів і грошово-кредитної статистики, що в найближчому майбутньому забезпечить якісно новий етап у розвитку системи макроекономічної статистики України як єдиного комплексу макроекономічних показників.

Список використаних джерел

1. Система национальных счетов, 2008. Комиссия Европейских сообществ, МВФ, ОЭСР, ООН, Всемирный банк, Нью-Йорк, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>
2. Система национальных счетов, 1993. Комиссия Европейских Сообществ, МВФ, ОЭСР, ООН, Всемирный банк, Брюссель/Люксембург, Вашингтон, О. К., Нью-Йорк, Париж, 1998. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna1993.asp>.
3. European System of Accounts (ESA 1995). Eurostat [Electronic resource]. – Access Mode : <http://circa.europa.eu/irc/dsis/nfaccount/info/data/esa95/en/titelen.htm>.
4. Програма розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2003 № 475 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475-2003-%D0%BF>
5. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2017 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03. 2013 р. № 145-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80>
6. The European System of Regional and National Accounts, 2010. Eurostat. Regulation (EU) No 549/2013 21 May 2013 [Electronic resource]. – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-02-13-269/EN/KS-02-13-269-EN.PDF
7. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Frascati Manual 2002. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development OECD. – OECD, 2002.
8. Аналітичний звіт за результатами опитування ЖКС у 2009 році. Міжнародний альянс ВІЛ/СНІД в Україні. – Київ, 2010.
9. Національний звіт з наркотичної ситуації. "Український медичний і моніторинговий центр з алкоголю і наркотиків МОЗ України". – Київ, 2012.

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ СТАТИСТИКИ

Додаток

Таблиця 1

**Випуск нефінансових і фінансових корпорацій:
перехід від NACE Rev. 1.1 до NACE Rev. 2**

(% від випуску за NACE Rev. 1.1)

	NACE Rev.1.1								
	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля, готелі і ресторани	Транспорт і зв'язок	Фінанси	Операції з нерухомістю, оренда і послуги підприємцям	Державне управління, освіта, охорона здоров'я	Інші послуги
	A-B	C-E	F	G-H	I	J	K	L-N	O-P
NACE Rev.2									
Сільське господарство, лісівництво, рибництво		9,8					0,4		
Промисловість	B-E	0,1	99,5		0,1		0,3	0,0	29,5
Будівництво	F		0,0	99,7			6,7		0,0
Торгівля, готелі і ресторани	-I		0,0		99,8	81,5		0,1	0,3
Інформація і комунікації	J		0,4			17,9		10,7	33,1
Фінанси і страхування	K						100,0	8,2	
Операції з нерухомістю	L							28,8	
Професійна, наукова і технічна діяльність	-N	0,1	0,0	0,3	0,0	0,6		44,4	0,1
Державне управління, освіта, охорона здоров'я	O-Q								99,7
Інші послуги	R-U		0,0		0,1			0,5	0,1
ВСЬОГО		100	100	100	100	100	100	100	100

Таблиця 2

Вплив змін СНР 2008 на валову додану вартість

(% від показника СНР 1993)

Вид економічної діяльності	Секція КВЕД 2010	Валова додана вартість
Сільське, лісове та рибне господарство	A	-0,8
Промисловість	B-E	-2,4
Будівництво	F	-1,6
Торгівля, готелі та ресторани	G-I	-0,8
Інформація і телекомунікації	J	-1,3
Фінанси і страхування	K	-18,0
Операції з нерухомістю	L	38,0
Професійна, наукова і технічна діяльність	M-N	6,4
Державне управління, освіта, охорона здоров'я	O-Q	0,6
Інші послуги	R-U	19,2
УОПФП		-100,0
ВСЬОГО		4,2

Вплив змін СНР 2008 на склад ВВП за виробничим методом
та за категоріями кінцевого використання

(% від показника СНР 1993)

	Валова додана вартість	Метод кінцевого використання						Валовий внутрішній продукт
		Кінцеві споживчі витрати			Валове нагромадження основного капіталу	Експорт	Імпорт	
		домашніх господарств	загального державного управління	некомерційних органі- зацій, що обслуговують домашні господарства				
УОПФП	1,4	1,7	0,3	1,9				1,2
Послуги страхування								
Наукові дослідження і розробки	0,5		0,2		2,3			0,5
Видатки на озброєння					0,1			
Зовнішня торгівля товарами та аутсорсинг						-5,8	-5,3	
Нелегальна економічна діяльність	0,4	0,5						0,4
Послуги з проживання у власному житлі	1,8	2,4						1,6
ВСЬОГО	4,2	4,6	0,5	1,9	2,4	-5,8	-5,3	3,6